

MŰHELY

A TERÁPIÁS HATÁS MINT MELLÉKTERMÉK*Vajda Júlia*

A narratív interjú technika a magyar szociológiában nehezen tud „megkapaszkodni” – sok kimondatlan ellenérzés övezi, talán nem is csak azért, mert nem illik bele a szociológia objektivitásra törekvő önképébe, hanem sokkal inkább azért, mert mind interjúkészítési technikájában, mind elemzéseiben a pszichológiához, pszichoanalíziséhez hasonló technikával, szemlélettel operál. Rorty, amikor a pszichoanalízissel szembeni ellenállásról beszél, a már Freud által is megfogalmazottak mellett arra teszi a hangsúlyt, hogy a pszichoanalízis emberképében azt igazán nehéz elfogadni, hogy az „én nem úr a saját házában”, s Freud azzal, hogy ezt megfogalmazta, az ember nárcizmusán ejtett sebet.¹ Úgy tűnik, ennél az interjútechnikánál is valami hasonlóról lehet szó. Annyiban mindenképpen, hogy hangsúlyt helyez az egyénre, hogy odafordul felé, s azt állítja, hogy az egyén a szociológus kíváncsiságának is tárgya lehet, ad absurdum kell lennie, hiszen a társadalom működése az egyének egyéni működéseiből áll össze.² Mindazonáltal a hasonlóság csak részleges. Különösen akkor, amikor nem az íróasztal mellett ülve értelmezünk egy esetet – terápiásat vagy interjút –, illetve amikor nem terápiás helyzetben hallgatjuk a páciens, hanem interjút készítünk valakivel, akit mi kerestünk, kértünk meg arra, hogy meséljen nekünk. Hisz amikor interjúzunk, az egyik legfontosabb szempont azt, hogy vigyázzunk arra, hogy véletlenül se értelmezzünk. Hogy semmiképp se csúszunk bele abba, hogy belekezdünk egy „kváziterápiába”, amelyet azután nem áll módunkban folytatni.

---

¹ Vö. Katona Gábor: Modern pragmatizmus és pszichoanalízis. Rorty ironikus esztétája az analitikus diványán. *Thalassa*, (8) 1997, 1: 100–115.

² Nagyon szépen fogalmazza ezt meg Sebastian Haffner *Egy német története. Emlékeim (1914–1933)* című könyvében (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005), amikor arról ír, hogy az ő saját személyes története a harmincas évek Németországból miért fontos a korszak megértésében.

A módszer, szemben a „hagyományos” interjúvázlattal dolgozó módszerekkel nem a téma szempontjából releváns „adatokat” kívánja összegyűjteni, esetleg átvenni szövegrészeket az interjúból, amelyek az értelmező helyett mondanak ki állításokat, hanem a hangsúlyt a személyes élettörténetre s annak elbeszélésére helyezi, s elemzésében alapvetőként használja fel az elbeszélés tartalma mellett annak struktúráját és nyelvi jellegzetességeit. Éppen ezért az elbeszélte történet megformálását, strukturálását, az információk kiválogatását az interjú alanyára bízta. Ez lehetőséget ad arra, hogy különbséget tegyünk a saját és a néző, azaz az elbeszélő és az értelmező által megélt/felidézett/látott/hallott történet, azaz elbeszélte és megélt élettörténet között, és kísérletet tud tenni arra, hogy a közöttük, tehát a narratíva és a külső értelmező által perciópált, azaz az elbeszélésben közölt adatok által kirajzolt életút közötti kapcsolatot értelmezze úgy, hogy ugyanakkor az elbeszélte történetet az interjú helyzet interakciójában létrejött közös cselekvésének tekinti.³

Ez persze az interjúertől azt kívánja, hogy azután, hogy megépítette az interjú helyzetet, felkérte alanyát története adott szempont szerinti elbeszélésére, tökéletesen vonuljon vissza.

A hallgatókkal, akiknek tanítom a módszert, sokszor nehéz megértetni, hogy miért veszélyesek az olyan típusú kérdések, hogy „és arra nem gondolt, hogy...?” vagy hogy „nem érezte azt, hogy...?”, vagy ami még ártatlanabbnak hangzik, hogy „nincs magának...?”, vagy hogy „és miért nem csinálta azt, hogy...?”. Nehéz elfogadtatni, hogy ezekben értelmezés van, hogy sokszor számunkérést vélhet kihallani belőle az interjú alanya.

Mindazonáltal, ha sikerül valóban be nem avatkozva – tökéletes hallgató-ságként, aki figyel, de megjegyzésekkel nem zavarog – jelen lennünk, megkérdezetteink sokszor egy-két perc alatt megnyílnak, s olyan mélységben mesélik el történeteiket, amilyen mélységben a hétköznapiakban nem, csak a terápiában szokás. Írásomban arról a terápiás hatásról szeretnék beszélni, amely így, bár mint fentebb már hangsúlyoztam, kifejezetten ügyelünk a terápiás jellegű beavatkozások elkerülésére, elő-elő áll.

Pszichoterapeuták fel szokták tenni maguknak, szakmájuknak azt a kérdést, hogy mi is a terápia igazi hatótényezője. Ezek az interjúk azt mutatják, hogy sok esetben az odahallgatás már önmagában elég – a „meghallgatva lenni” élménye már önmagában rendelkezik gyógyító erővel.

---

³ A módszer első kidolgozója Gabriele Rosenthal, az ő módszerének részletes elemzése megismerhető Gabriele Rosenthal: *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Gestalt und Struktur biographischer Selbstbeschreibungen* című könyvéből (Campus, Frankfurt/New York, 1995., 1995). Ő ott Gestalt-pszichológiai alapokra épít, én azonban az ő módszerét sokkal inkább érzem egyfajta pszichoanalitikus szemlélettel összekapcsolhatónak, hisz az én értelmezésemben nem Gestaltokat, vagy semmiképpen nem csak Gestaltokat, hanem tudattalan tartalmakat tárunk fel.

Márta néniről már több helyen is írtam.⁴ Ő volt az első, akivel egy olyan kutatás keretében interjúztam, amelynek fókuszában a soá, illetve az azt megélt személyek álltak.

Korábban már mások is készítettek velem a témában interjút. S bár a maga nyolcvan évével azon az állásponton volt, hogy nem szabad a történeteiket magukkal vinni a sírba, s ezért amint találkozott kéréssel, azonnal jelentkezett az interjúra, nagyon tartott tőle. Az előző interjú felzaklatta, s ezért eleve kikötötte, hogy csak egyszer mehetek el hozzá. Az interjú közel öt órán át tartott. Jobbára – a fent leírtaknak megfelelően – Márta néni beszélt. S minthogy tudtam, nem mehetek hozzá vissza, s eleve is féltem, meddig bírja majd ő, s meddig bírom én, talán még a szokásosnál is kevesebbet kérdeztem. A történet persze így is kibomlott. A sok-sok egyéb rémség mellett azt is megértettem, hogy Márta néni nem pusztán, s talán nem is elsősorban a sok borzalomtól, azok emlékeitől szenved. Az ő vállát 1945 óta az a teher nyomja, melyet a Mengele intésére tőle elválasztott, a gázba küldött tizenöt éves húga rakott rá.

Az auschwitz-i lágerben töltött időkből történt, hogy Márta néni barakkjában egy nő gyereket hozott a világra azért, hogy a csecsemőnek még felsírni se legyen ideje. Hogy azok az eredendően a kisgyermek gyöngéd simogatására termett női kezek fojtsák meg, amelyeknek tulajdonosai úgy érezték, ez a világ nem csak a gyermeket, de őket sem kímélné, ha felfedezné az újszülött létét. S a tizenhét éves Márta volt az, aki a tetemet ki kellett vigye a szemetes vödörben a reterátra, hogy biztonságban érezhessék magukat.

Márta néni élete utolsó percéig úgy tudta, talán nem is tévedett, de ez mindegy is, hogy húga az elválásukkor nem búcsút intett neki, hanem hívta, vitte volna magával a halálba. Képzett lágerlakóként nyilván tudta, mi vár rá. S bűne, hogy félt, a mi számunkra nyilván bocsánatos, de a tizenhét éves nővér nem tudott, talán nem is tudhatott megbocsátani neki. Hisz ha nem is tudhatta, mennyit ad neki még a sors azzal, hogy Mengele akkor a másik sorba osztotta be, nem tudta követni hűgát, nem tudott lemondani fiatal életéről.

S utóbb – s ezt persze csak az elemzésben, nem az interjú során értettem meg – a két történet egymásra rakódott. Hisz Márta akkor vélhetően hűgának nem tudott megbocsátani, később azonban magának nem. Épp e harag, a megbocsátás hiánya vált legfőbb bűnévé, mely a csecsemőgyilkosságban való bűnrészességgel együtt a kettős gyilkosság terhét rakta rá. A nyolcvan éves Márta néni hatvan év távolából úgy fogalmazott: „én voltam a hűgom gyilkosa”.

---

⁴ Sterilizált élet (Sterilized life). *Múlt és Jövő*, 2004/2; Kovács Évával: Erőszakos múlt – kényszerített jövő. Róza és Matild története. *Élet és Irodalom*, 2004. május 21.; Kovács Évával: Abused Past – Forced Future. *Transversal*, 2004; Magunkra hagyva – egy interjú története *Ex-Symposion*, 2004/3-4.